

Grad Hmeljnik

EŠD 175

kraj Gorenje Karteljevo

časovna opredelitev 12., 13. stoletje, po 1441, okoli 1520, okoli 1560, okoli 1930, uničenje 1942, 1958

čas obnove 1970–1985

Grad Hmeljnik, pozidan na pomolu gozdnatega pobočja nad sedanjo glavno cesto med Ljubljano in Novim mestom, je eden najlepših primerov grajske arhitekture na Dolenjskem. Nastal je v 12. stoletju kot družinski (ganerbn) grad z več uporabniki iz iste rodovine hmeljniških vitezov, v virih pa se prvič omenja leta 1217. V 15. in 16. stoletju je bil v lasti Črnomaljskih, pozneje Auerspergov, od leta 1876 do konca druge svetovne vojne pa je bil v lasti družine Wamboldt, ki ga je konec 19. stoletja in v tridesetih letih 20. stoletja v skladu s konservatorskimi načeli temeljito obnovila. Leta 1942 so ga partizani kot enega prvih gradov na Dolenjskem požgali, po vojni pa so razvaline leta 1958 minirali in uničili najpomembnejše dele srednjeveškega grajskega jedra.

Hmeljnik je eden najlepših primerov pravilne, na približno kvadratnem tlorisu pozidane romanske obodne zasnove z dvema dvonadstropnima romanskima palacijema in obrambnim obzidjem iz časa okoli sredine 12. stoletja. Kasnejše prezidave te zasnove niso bistveno zabrisale. Domnevno v prvi polovici 13. stoletja so k romanski obodni zasnovi prizidali vhodni stolp, ob dostopni poti do gradu pa je nastala grajska kapela. Zasnova nikoli ni imela velikega osrednjega obrambnega stolpa. Po letu 1441, ko je grad pridobil Jurij Črnomaljski, so v romanskem južnem podaljškem vzhodnega palacija uredili dvoetažni prostor, morda notranjo grajsko kapelo, ki je bila opremljena z odličnim, a okoli leta 1950 žal uničenim križnorebrastim obokom, ki je kazal na parlerjevsko tradicijo. V zadnji četrtini 15. stoletja so zaradi grozeče turške nevarnosti v več zaporednih gradbenih etapah pozidali obsežno protiturško obzidje. Najprej so pozidali obzidje okoli grajskega jedra, ki še ni imelo dodatnih obrambnih stolpov, kmalu zatem pa še drugi pas obzidja na zahodni strani z novim vhodnim stolpičem na jugozahodnem vogalu. V obzidje so vključili tudi poznogotsko prenovljeno romansko zunanjo grajsko kapelo. V zadnji etapi te faze so pozidali še velik, z dvema okroglima stolpičema zavarovan obzidan obor na jugozahodni strani grajskega kompleksa. Hkrati z gradnjo protiturškega obzidnega sistema so obsežno prenovili stanovanjske trakte v grajskem jedru. Dela so bila končana do leta 1520. Severni palacij so z dvonadstropnim prizidkom podaljšali do zahodnega obzidja, vzhodnemu palaciju pa so nadzidali tretje nadstropje. Pri teh posegih so nastali številni bogato oblikovani poznogotski kamnoseško obdelani stavbni členi. Grad so okoli leta 1560, ko je bil v lasti humanistično razgledanega Hansa Črnomaljskega, temeljito prezidali in mu dali podobo renesančne rezidence. V grajskem jedru so zgradili novi dvonadstropni južni trakt, ki je bil v notranjščini okrašen s poslika-

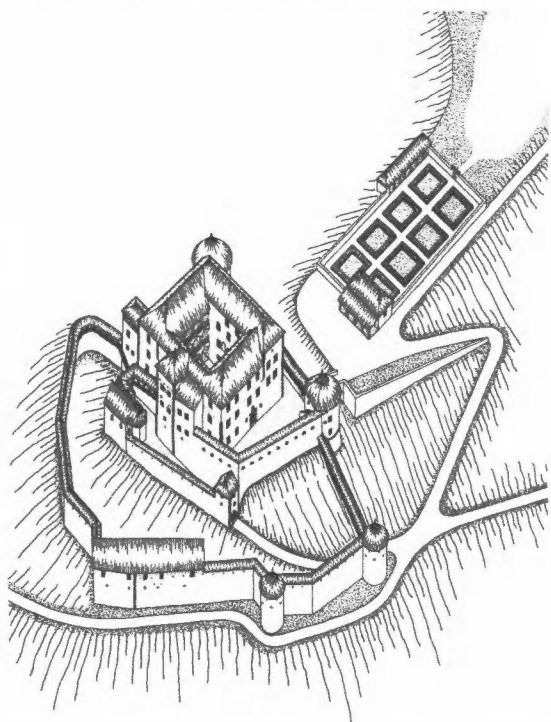
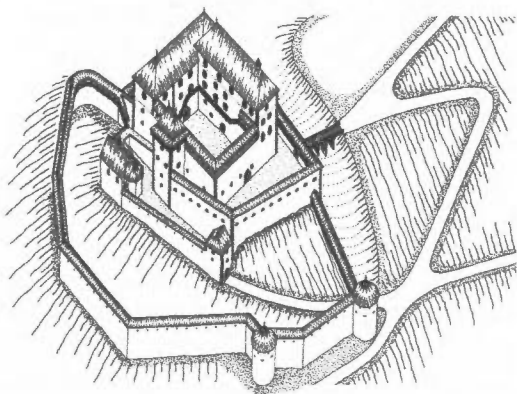
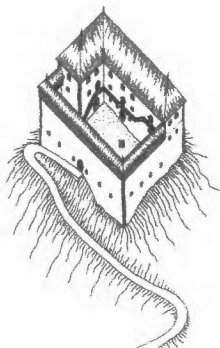
vami in odličnimi kasetiranimi lesenimi stropovi. Hkrati so na zahodni in severni strani dvorišča pozidali izjemno kvalitetno oblikovane in z balustradnimi ograjami okrašene dvonadstropne arkadne hodnike. V stari romanski vhodni stolpič so vgradili reprezentančno stopnišče. Ob teh delih so deloma preuredili tudi zunanji obrambni obzidji. Na vzhodni strani so prvi obzidni pas utrdili z dvema okroglima rondelama, v jugozahodnem vogalu drugega obzidnega pasu pa so pozidali mogočno gospodarsko poslopje. Pred vzhodno grajsko fasado so na mestu srednjeveškega predgradja uredili manjši obzidan, geometrično zasnovan parterni renesančni vrt. V taki obliki po zaključenih prezidavah je bil grajski kompleks vedutno upodobljen na stenskih slikarijah v novem južnem traktu. Grajski kompleks je s temi posegi dobil podobo, ki je kasnejša obdobja niso več bistveno spreminjala. V 18. stoletju je nastal pomožni povezovalni hodnik na dvoriščni strani južnega trakta, v 19. stoletju pa so porušili poznogotski vhodni stolpič pred grajsko kapelo in pozidali stolpasti prizidek na severozahodnem vogalu severnega

Grad Hmeljnik okoli leta 1930 na razglednici.

trakta. Takrat je nastala tudi velika klet s teraso v medzidju pred vzhodno fasado grajskega jedra. Leta 1876 je že precej zapuščeni grad prešel v posest družine Wamboldt. Takrat so se začela obsežna vzdrževalna in prezentacijska dela, ki so se razmahnila zlasti v času okoli leta 1920 in so dosledno upoštevala tedanja spomeniškovarstvena načela. Odkrili so zazidana poznogotska okna in renesančne balustradne ograje arkadnih hodnikov ter prebeljene renesančne freske in zakrite rezljane renesančne lesene strope.

Razvaline leta 1942 požganega gradu so brezobzirno rušili še vse do okoli leta 1960. Odpeljali so tudi vse kamnoseško obdelane elemente porušenega arkadnega hodnika in romanskega portala severnega trakta. Med letoma 1970 in 1985 je spomeniška služba po načrtih arhitektke Špelke Valentinčič Jurkovič zasilno obnovila zidovje in strešine južnega in vzhodnega trakta ter vhodnega stolpiča. Kasneje so obnovitvena dela zastala. Grajski kompleks danes ob eni osrednjih državnih cest nezadržno propada.

Stavbni razvoj gradu, aksonometrične študije: okoli leta 1200, okoli leta 1450-1520 in okoli leta 1560.

Grad Hmeljnik je v slovenskem merilu eden ključnih objektov grajske dediščine in odlično dokumentira življenje na naših gradovih od romanike do renesanse, pa tudi še v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja. Hkrati je žalosten spomenik odnosa do grajske dediščine med drugo svetovno vojno in po njej. Njegova ohranitev in korektna obnova ostajata naša moralna obveza. Zahtevo po nadaljevanju in zaključitvi v preteklih desetletjih začelih obnovitvenih del opravičuje tako pomen gradu kot zgodovinskega in arhitekturnega spomenika kakor tudi dejstvo, da je Dolenjska med drugo svetovno vojno in po njej izgubila skoraj vse pomembnejše spomenike grajske dediščine. Hmeljnik je eden redkih gradov, ki ga je s pomočjo razmeroma obsežne historične dokumentacije mogoče v celoti kvalitetno obnoviti. Hkrati so podani vsi pogoji za njegovo uspešno trajno revitalizacijo. Vsekakor bo najprej treba sanirati naglo propadajočo severno steno grajskega jedra z ostanki romanskih arhitekturnih členov, nato pa ponovno pozidati podrte dvoriščne zidove in celoto zastrešiti. Ob tem bo treba ponovno zgraditi tudi porušene arkadne hodnike v dokumentiranih nekdanjih oblikah in materialih. Tak poseg opravičuje zadovoljiva historična dokumentacija in dejstvo, da je bil to eden najkvalitetnejših tovrstnih motivov v slovenskem prostoru. Posebno pozornost bo treba posvetiti tudi sanaciji ostankov grajske kapele in obrambnega obzidja s stolpi, ob tem pa korigirati tudi nekatere napake, storjene med obnovo v sedemdesetih letih.

IGOR SAPAČ

risbe: IGOR SAPAČ

Literatura

-
- JARC, JANKO. Gospodje Črnomaljski, *Dolenjski zbornik 1990*, Novo mesto 1990.
- KOMELJ, IVAN. *Dolenjski gradovi*, Terenski zapiski iz let 1945–1949, Tipkopis hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu, Zapiski o gradu Hmeljnik.
- KOMELJ, IVAN. Srednjeveška grajska arhitektura na Dolenjskem, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, Nova vrsta I, Ljubljana 1951.
- MUŠIČ, MARJAN. Preureditvena dela v Novem mestu, *Varstvo spomenikov, Revija za teorijo in prakso spomeniškega varstva*, V, Ljubljana 1953.
- MUŠIČ, MARJAN. *Arhitektura za čase : Novo mesto in Dolenjska*, Ljubljana 2002.
- POTOČNIK, BERNARDA. HME LJNIK. *Način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno*, Ljubljana 1994.
- SAPAČ, IGOR. *Grad Hmeljnik : stavbni razvoj*, Ljubljana 2003.
- SAPAČ, IGOR. *Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini*, Ljubljana 2003 (tipkopis diplomskega dela).
- STOPAR, IVAN. *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, II. Dolenjska, knj. I, Porečje Krke*, Ljubljana 2000.